

DICTIONNAIRE

USUEL

DE MIMIQUE ET DE DACTYLOGOLOGIE.



A La main tenue fermée, le pouce seul tendu et appuyé sur l'index. (Dactylologie, Voir pl. 1 et 2.)

ABANDONNER, quitter, 1° placer les mains fermées à la hauteur et près de la poitrine ; 2° les porter vivement devant soi en les ouvrant brusquement et en simulant l'action de lâcher quelque chose que l'on tiendrait des deux mains.

ABSENT, s'absenter ; 1° une main tendue horizontalement dans l'état de supination (1) ; 2° souffler sur la face palmaire de cette main.

ABIME, pris dans le sens de *gouffre*, V. (2).

ACCENTS (aigu, grave, circonflexe), on les trace en l'air avec l'index de la main droite.

ACCOMPAGNER, suivre ; 1° les doigts des deux mains

(1) Pour plus d'exactitude et en même temps pour simplifier la manière de rendre les signes mimiques, nous nous sommes servis des deux termes anatomiques *PRONATION*, *SUPINATION* ; le premier, pour indiquer la position de la main, lorsque la paume regarde la terre ; le deuxième, pour exprimer la position de la main, lorsque la paume regarde le ciel.

(2) Le V. abréviation de (voir) renvoie toujours au mot écrit en italique, qui précède ou qui suit.

1.2 První zápis – notace znaků

V roce 1825 se slyšící učitel neslyšících Roch-Ambroise Auguste Bébien (1789–1839) ve svém díle *Mimographie ou essai d'écriture propre à régulariser le langage des sourds-muets* (Mimografie neboli pokus o vlastní písmo řeči hluchoněmých) jako první pokusil vytvořit **psanou podobu znaků**. Jeho myšlenkou bylo **zredukovat každý znak na malé množství jednotek, které pak budou reprezentovány grafickými symboly**. To se velmi odlišovalo od způsobu, jakým byly v jeho době znaky popisovány. Bébien (1825) ve své knize píše, že není jednoduché popsat gesta slovy ani vykreslit slova gesty. Uvažuje nad tím, že slovní popis znaků je často velmi zdlouhavý a často i nesrozumitelný a že by bylo lépe jej nahradit „*mimografickým písmem*“, to znamená značkami,¹⁴ které by gesta vykreslovaly stejně, jako písmena vykreslují slova (s. v). „*Jestliže obrovské množství slov různých jazyků je možno zaznamenat pomocí třicítky či čtyřcítky písmen, nemělo by být nemožné redukovat i pohybový jazyk na malé množství elementů, kterým bychom přidělili nějaké značky.*“ (s. 10) „*Pokud by se nám podařilo najít značku, která by reprezentovala orgán, který se hýbe, a pohyb, který je vykonáván, gesto bude popsáno. Pak už bude stačit pouze doplnit, zda je přítomen nějaký výraz obličeje, který gesto někdy doprovází.*“ (s. 11) Bébien navrhl následující systém zápisu znakového jazyka, založený na využití značek reprezentujících určité části znaku.

Značky pro pohyb

Pro označení pohybu si Bébien vybral **fragment kruhu**, který je pro něj obecnou značkou pohybu. Podle toho, v jaké pozici tuto značku zapíšeme a jaký „paprsek“ k ní přidáme, upřesníme směr pohybu.

Bébien ve svém díle (1825, Planche 1) navrhuje tabulku značek zastupujících jednotlivé pohyby:

Caractères indicatifs du mouvement. P. I.					
Mouvement	A Simple	B Carrés	C Circulaires	D Obliques	
De gauche à droite	⊖	⊖	⊖	⊖	De gauche à droite et en arrière
De droite à gauche	⊕	⊕	⊕	⊕	De droite à gauche et en arrière
De bas en haut	⊙	⊙	⊙	⊙	De bas en haut et à droite
De haut en bas	⊚	⊚	⊚	⊚	De haut en bas et à gauche
En avant	⊘	⊘	⊘	⊘	En avant et à droite
En arrière	⊗	⊗	⊗	⊗	En arrière et en haut
Mouvements de construction	C		O		Mouvements onduleux
d'extension	O		S		serpenteaux
propres (a)	C O S G		S O C G		de progression
(b)	⊖ ⊕ ⊙ ⊚		⊘ ⊗		de tremblement

¹⁴ Bébien používá francouzské slovo caractère, což může v překladu znamenat znak, značka, litera, písmeno, rys – s největší pravděpodobností se tedy jedná o symbol. V textu se přikláním k používání slova značka.

V prvním sloupci A jsou značky pro **jednoduché pohyby**: zleva doprava, zprava doleva, zdola nahoru, shora dolů, dopředu a dozadu.

Ve druhém sloupci B jsou značky pro **pohyby opisující oblouk** (paprsek se ohýbá).

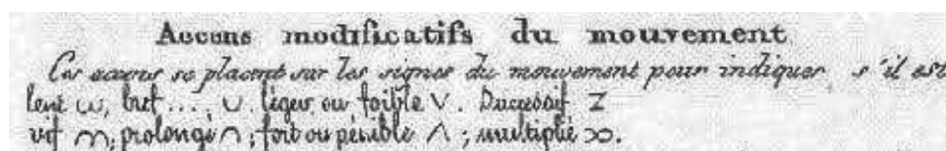
Ve třetím sloupci C jsou značky pro **kruhový pohyb** (paprsek se zakulacuje).

Ve čtvrtém sloupci D jsou značky pro **šikmé pohyby**.

Pokud je pohyb veden zleva doprava a naopak, je prováděn vždy v horizontálním plánu. Pokud je pohyb směřován shora dolů a naopak, je pohyb prováděn ve vertikálním plánu.

Bébian (1825) dále rozlišuje i pohyb flexivní (ohýbací), tedy pohyb, při kterém se orgán zavírá (např. ve znacích *zavřít ruku, zavřít ústa, zavřít oči*), a extenzivní (roztahovací), tj. pohyb, při kterém se orgán otevírá (např. ve znacích *otevřít oči, otevřít ruku*). Také uvažuje o dvou typech pohybu, které jsou prováděny pouze jednou částí ruky: jedná se o pohyb rotační zprava doleva a pohyb nahoru a dolů. Tento pohyb je prováděn pouze zápěstím a paže se nehýbe. V tabulce je pak ještě uveden pohyb vlnitý, hadovitý, třepotavý a postupný. Tyto pohyby však nejsou v textu blíže specifikovány.

Bébian (1825, Planche 1) dále navrhuje tabulku možných **modifikací pohybu**:



K označení modifikací pohybu využívá **diakritická znaménka**, která klade nad značky pohybu, aby tak indikoval pohyb, který je pomalý, rychlý, krátký, prodloužený, následný, opakovaný, produkovaný zdánlivě se silou nebo se slabostí, ztěžka nebo lehce. Těchto znamének lze nad jednou značkou použít i více.

Značky pro ruce

Bébian označuje ruku za základní nástroj mimického jazyka. Sestavil tabulku **základních tvarů ruky** (1825, Planche 2):

Caractères de la Main.			
1	2	3	4

Každé ruce (levé i pravé) přiděluje určitou značku. Je také možné obě ruce označit stejnou značkou a nad ni připsat buď diakritické znaménko pro tupý přízvuk (pro označení pravé ruky), nebo pro ostrý přízvuk (pro označení levé ruky).

V prvním sloupci jsou zachyceny ruce hřbetem vzhůru, ve druhém dlaní vzhůru, ve třetím a ve čtvrtém sloupci z profilu z vnější nebo vnitřní strany. Z toho je patrné, že považoval za důležitou i **orientaci ruky**, ne pouze její tvar.

V tabulce pro modifikace pohybu figuruje také část, která upřesňuje **vzájemnou polohu rukou** (1825, Planche 1):

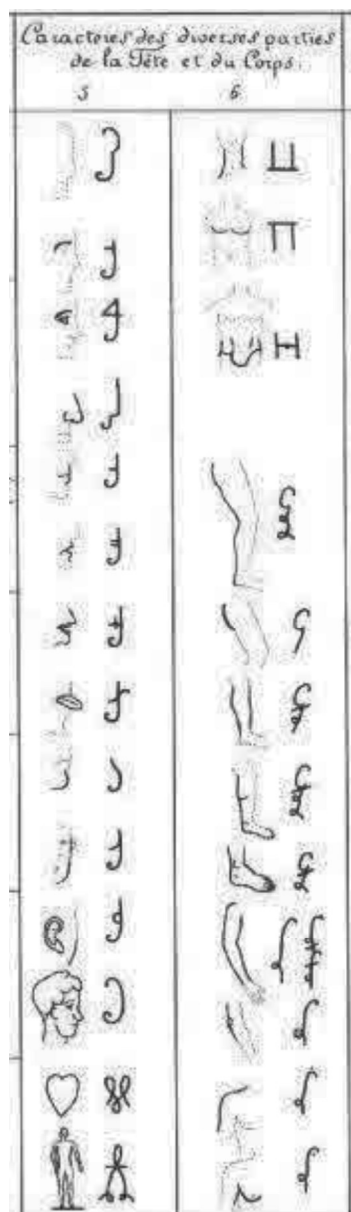
Signes de position, empruntés aux caractères du mouvement et qui se placent particulièrement devant le signe de la main gauche, quand il faut indiquer sa position relativement à la main droite.

∩ plus haut	∩ plus bas	⊗ (composé de ⊗ et de ∩)
⊗ plus en avant	⊗ plus en arrière.	⊗ devant et plus bas.
⊗ devant	⊗ derrière.	⊗ (composé de ⊗ et de ∩)
⊗ plus en avant et plus haut.		⊗ devant et plus haut.
⊗ plus en avant et plus bas.		⊗⊗ (composé de ⊗ et de ∩)
⊗ plus en arrière et plus haut.		⊗⊗ derrière et plus bas.
⊗ plus en arrière et plus bas.		⊗⊗ (composé de ⊗ et de ∩)
		⊗⊗ derrière et plus haut.

Tyto značky se umísťují před značku reprezentující levou ruku, pokud je potřeba upřesnit její pozici vůči ruce pravé. Ruka může být: výše, níže, více vpředu, více vzadu, před, za, více vpředu a výše, více vpředu a níže, více vzadu a výše, více vzadu a níže, vpředu a hodně nízko, vpředu a hodně vysoko, vzadu a hodně nízko, vzadu a hodně vysoko.

Značky pro části těla

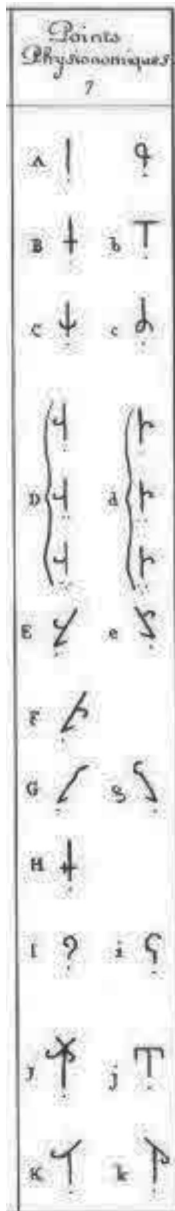
Bébian ve svém díle prezentuje tabulku se **značkami pro jednotlivé části těla** (1825, Planche 2):



Snažil se, aby značky byly snadno zapamatovatelné, mají proto vždy přímou souvislost s věcí, kterou označují. Pokud by bylo potřeba zpřesnit, zda se jedná o vnější, vnitřní, dolní, pravou či levou část daného orgánu, je možno využít značek z tabulky pro pohyb.

Značky pro fyziognomii

Bébian si byl vědom toho, že **důležitou složkou znaků je i fyziognomie, zejména pak výraz obličeje** – ten ovšem může být manifestován tisíci různými způsoby, které vyjadřují nekonečné množství možných nuancí jednotlivých výrazů; je proto velmi těžké vymezit soubor nejdůležitějších. Ve svém díle tedy uvádí tabulku – dle jeho názoru – stěžejních fyziognomických prvků (1825, Planche 2):

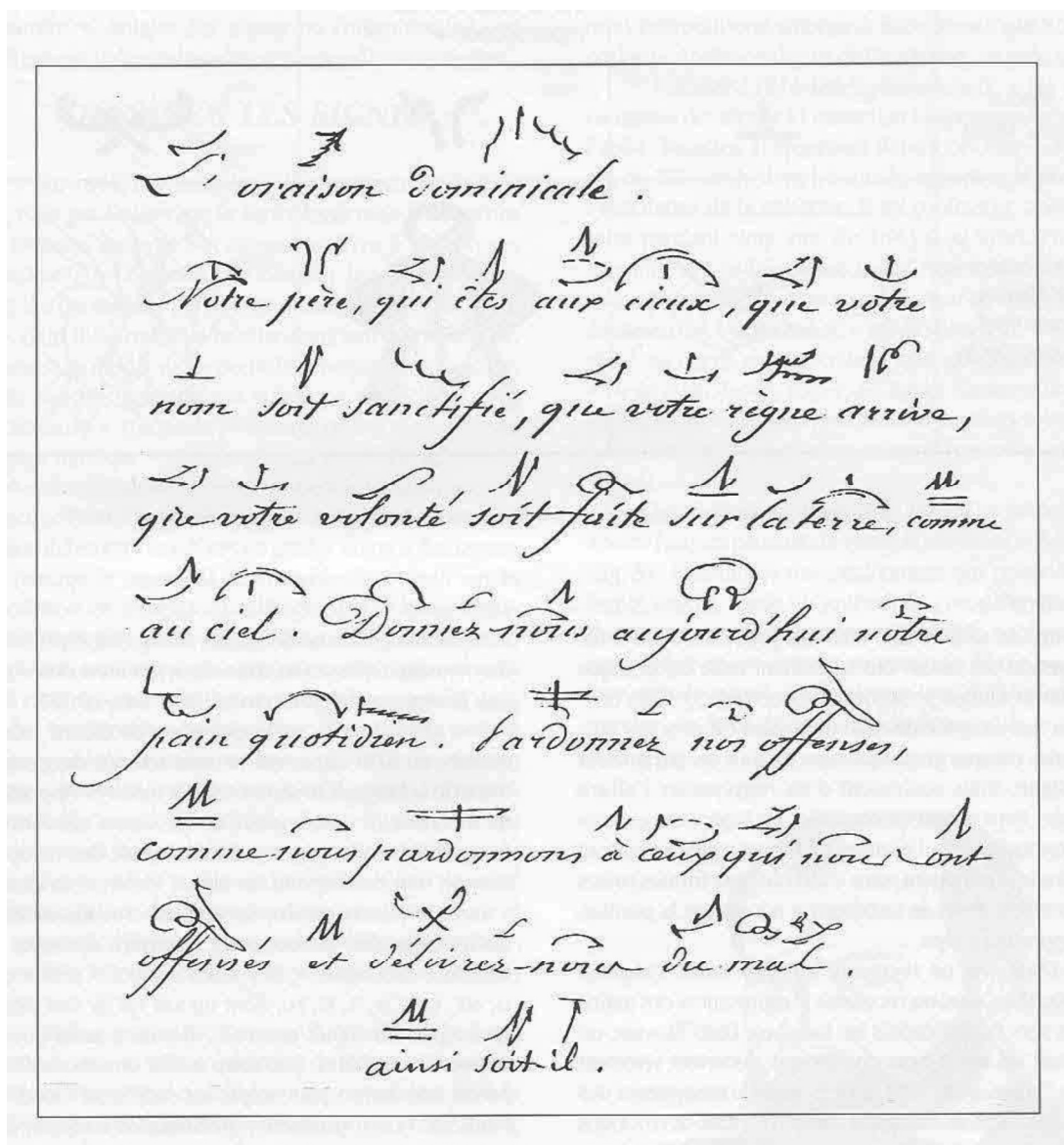


Bébian podrobně nepopisuje všechny značky uvedené v tabulce, ale jedná se zejména o výrazy vyjadřující radost, veselost, bolest, trápení, nenávisť, soucit, utrpení, skromnost atd. Zajímavé však je, že se při vytváření značek snažil vycházet z již použitých značek pro pohyby a jednotlivé orgány (např. při vyjadřování nelibosti se nakláníme dozadu; když vyjadřujeme radost a smějeme se, mají důležitou úlohu tváře).

suplikace, F17 modlitba k nebesům, F18 kniha, F19 dát, F20 dostat, F21 vzít, F22 vzít prudce a silou, F23 zavřít dveře (Bébian, 1825).

Bébian ve svém díle velmi přesně vystihl podstatu a způsob existence znakového jazyka, který sám velmi dobře ovládal, a jeho návrh zápisu – „mimografické písmo“ – v mnohém předběhl svou dobu a stal se inspirací i pro mnohé lingvisty 20. století.¹⁶

Tento směr následoval **Joseph Piroux**, jehož práce je méně známá, neboť nikdy nenapsal žádné ucelené dílo. Některé zmínky však najdeme v *Méthode de dactylogogie, de lecture et d'écriture à l'usage des sourds-muets, livre du maître* (Daktylogická metoda čtení a psaní k použití u hluchoněmých, kniha učitele) z roku 1856. Pohyby rukou zapisoval pomocí **čar zakončených šipkami**, např.



Ukázka z knihy Josepha Pirouxe – Otčenáš (převzato z Renard, Delaporte, 2004, s.13)

¹⁶ S jeho dílem byl prokazatelně obeznámen i W. Stokoe (viz dále).